

TÜRKİYE'DE KOMÜNİST HAREKETİ ÖRGÜTLEYEN YABANCI UYRUKLU KOMÜNİSTLER

20 Ağustos 2022

Yıldırım Koç

Günümüzde bir başka ülkenin vatandaşı olan bir kişi Türkiye'de bir komünist partisi kursa, tavrımız ne olur? Birakın bizim tavrımızı, işçi sınıfımızın tavrı, halkımızın tavrı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tavrı ne olur? Bu partiye güvenir misiniz? Bu partinin yöneticilerinin ülkemizin çıkarlarını ön planda tuttuğuna inanır ve bu partiyi destekler misiniz? Komünistseniz bile, bu partiye üye olur musunuz?

1925 yılındaki kongrede Türkiye Komünist Partisi'ni oluşturan örgütlerden biri, Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu'da kurulan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası idi. "İştirakiyun" komünist demektir. Bu örgüt önce illegaldi, sonra bu adla resmiyet kazandı.

Dünyanın ilk sosyalist devleti olan Sovyet Rusya, kendi çıkarları ile sosyalizmin çıkarlarını özdeş kabul ediyordu. Bu nedenle de, Anadolu'daki gelişmeleri kendi lehinde etkilemek için çok farklı yollar denedi.

Sovyet Rusya'nın Türkiye'deki gelişmeleri etkileme girişimlerinden biri yabancı uyruklu komünistlerdi. Bu kişilerin en önemlisi Şerif Ahmedoviç Manatof isimli Başkurt idi (1887-1936). Bir iddiaya göre, Şerif Manatof 1912 yılında Rus gizli servisi Ohrana adına çalışmak üzere Türkiye'ye gönderildi. (Akal, Emel, **Müslüman Komünistler**, İletişim Yay., İstanbul, 2020;395) Manatof, 1917 yılı Haziran ayında Bolşevik Partisi'ne (RSDİP-B) üye oldu. 1919 yılı başından itibaren Türkiye'de çalışmaya başladı. Gotthard Jaeschke, Manatof'un "resmi olmayan ilk Sovyet temsilcisi" ve "casus" olduğunu ileri sürmektedir (Akal,2020;401). 1920 yılı Eylül ayında da sınırdışı edildi.

Anadolu'da 1920 yılı Haziran ayında oluşturulan gizli Türkiye Komünist Fırkası'nın genel sekreteri Salih Hacıoğlu, özgeçmişinde, Şerif Manatof'u şöyle anlatmaktadır: "1920'de tesadüfen yolu Ankara'ya düşen Şerif Manatov (Başkirt) yoldaşın idaresinde Ankara'da Türkiye KP'ni teşkilatlandırdım (ilk teşkilat 14.VI.1920'de oluşturuldu). Ben TKP Katibiydim. Kasım 1920'de TKP Birinci Konferansı toplandı ve ben TKP MK Umumi Katibi seçildim." (Akbulut, Erden-Mete Tunçay, **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, 1920-1923**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2016;150)

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası tarafından 23 Ocak 1921 tarihinde Sovyet Rusya Temsilciliği Birinci Sekreteri Upmal Angarski'ye verilen raporda Şerif Manatov hakkında şu bilgiler yer almaktadır:

"1919 yılının yazında İstanbul'a gelen genç Başkirt Şerif Manatov yoldaş Bolşevik propagandası yaptığı iddiasıyla Fransızlar tarafından tutuklanıyor. İstanbul Sosyal Demokrat Partisi'nin yönetimindeki gizli komite ve kimi partisiz sosyalistler Manatov yoldaşın hapisten kaçışını örgütlüyor ve Eskişehir'e ulaşmasına yardım ediyor. Manatov yoldaş Eskişehir'de çıkan bir gazetede Bolşeviklik üzerine bir yazı yazıyor. Bolşeviklik hakkında halk önünde iki defa konferans veriyor ve Rusyalı Tatar göçmenlerin yaşadığı bir köyde kaldığı sıralarda bölgede fikirlerinin propagandasını yapıyor. Daha sonra Ankara'ya geçiyor. 12 Haziran 1920 günü şehir bahçesinde Bolşeviklik konusunda ve Türkiye halkının kurtuluşunun da yalnız komünist devrimiyle mümkün olacağına dair konferans veriyor. Konuşmacının her sözünü baştan sonuna kadar tüm yüreğiyle dinleyip benimseyen Salih Hacıoğlu yoldaş, konferans sonunda Manatov yoldaşla tanışıyor. (...) Salih ve Manatov yoldaşlar o zamanlar Eğitim Bakanlığı'nda Tedrisat Müdürü Başkâtibi olan ve sosyalizme ilgi duyan Nuri yoldaşla anlaşarak Bolşevik komünist partisi kurmayı kararlaştırıyor. (...) Salih ve Manatov yoldaşlar tüzüğü [Yeşil Ordu tüzüğü, Y. K.] inceleyince birçok yetersizlikler olduğunu ve hatta komünizmin ilkeleriyle doğrudan çelişen bazı maddeleri bulunduğunu görüyor. Bunun üzerine onlar Türkiye Bolşevik Komünist Partisi'nin (TBKP) program ve tüzüğünü hazırlıyor. (...) O sıralar Ankara teşkilatının en faal üyeleri Salih, Manatov ve Ahmet Mustafa'dır. (...) Manatov yoldaş beyanname ve programı basıp kısmen dağıttıktan sonra Ankara'ya dönüyor. Bu beyannameler, özellikle ikinci beyanname karşısında cin ifrit olan Mustafa Kemal Paşa hükümeti hemen takibata girişiyor. (...) Manatov yoldaşın program ve beyannameleri bastırıp mühür için siparişi vererek Bolşevik bir gazetenin sayılarıyla dönmüş olması Ankara'da TBKP MK'ni son derece sevindiriyor ve yeni umutlar yaratıyor. (...) Şerif Manatov yoldaş beyannamelerin basılması ve dağıtılması sebebiyle Mustafa Kemal Paşa hükümetinin emri üzerine askeri polis tarafından tutuklanıp sorgulanıyor. (...) Şerif Manatov yoldaş,

*Sefaretle ilişkiye geçmesine fırsat bırakılmadan İnebolu üzerinden gizlice sınır dışı ediliyor.” (Akbulut, Erden-Mete Tunçay, **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, 1920-1923, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2007;149-152**)*

Aynı rapora göre, **Sovyet Rusya vatandaşı olan Ziyetullah Nevşirvanov ise Türkiye’deki Komünist Fırkası’nın Merkez Komitesi üyesiydi. Sovyet Rusya büyükelçiliği görevlileri Upmal Angarski ve Ali Bagirov Oruç ise örgütün “onur üyeleri” kabul edilmişti.** (Akbulut-Tunçay,2007;154-155)

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası’nın dağılması konusunda, TKP’nin 1926 yılındaki Viyana Konferansı’nda şu değerlendirme yapılıyordu: “Ankara’da Komünist Enternasyonalinin bir şubesi olan Halk İştirakiyun Fırkası vardı ki bu fırka Komünist Enternasyonalinin dördüncü kongresi zamanında tam bir inhilal [dağılma- S. D.] arifesindeydi. Bu inhilal gerek fırka uzuvlarının gerekse onu idare eden genç bir Rus komünistin vaziyeti iyi görememesinden neşet ediyordu.” (Dervişoğlu,Sinan, **1926-1927 TKP MK Tutanakları Büyük Kırılma**, Tüstav Yay., İstanbul, 2007;46-47) TÜSTAV, bu görevlinin Upmal olabileceğini belirtmektedir.

12/13 Ekim 1920 tarihinde, Rus sefareti sekreterliğine gelen Upmal (Angarski) ile yardımcısı Oruç Ali, TKP onursal başkanlığına seçildi. (Akbulut-Tunçay,2016;175)

Sovyet Rusya uyruklu Ziyetullah Nevşirvanov hakkındaki bilgi de şöyledir: “Komünizmi 1919’da benimsemiş, 1920 Ağustosunda Anadolu’ya geçerek gizli TKP üyesi olmuştur. Merkez komitesi üyeliğine seçilmiş, yazdığı yazılarla görüşlerini yayımlamıştır. Gizli TKP’nin THİF’na dönüşmesinde rol oynamış, parti programını hazırlamıştır. THİF Merkez Komitesinde Basın ve Propaganda Şube Başkanlığı görevini yürütürken Şubat 1921’de tutuklanmıştır. (...) RSFSC vatandaşı olduğu için Rusya Komünistlerinin Türkiye hükûmetine baskı yapmasıyla kendisinin geri gönderileceğine inanıyor.” (Akbulut-Tunçay,2016;215)

2 Ekim 1922 tarihinde Salih Hacıoğlu tarafından Komintern’e gönderilen raporda komünistlerin Ankara’da ilk gizli örgütlenmesine ilişkin şu bilgiler verilmektedir: “Gizli Faaliyet Devrinde En Ziyade Faaliyet Gösteren Yoldaşlar Kimlerdi? Türkiye Komünist Partisi merkez-i umumisi azaları şunlardı: Ahmed, Hilmi, Ziyetullah Nevşirvanov, Şerif Manatov, Salih Hacıoğlu, Cemile Nevşirvanova, Fatma Salih Hacıoğlu, Rahime. Yoldaş Upmal ile Ankara’ya gelen Hüseyin Hüsnü yoldaş da merkez-i umumiye dahil oldu.” (Akbulut-Tunçay,2016;168)

Salih Hacıoğlu’nun Komintern’e yazdığı 2 Ekim 1920 tarihli raporda “Fırka ile Harici Komünist Teşkilatları ve Rusya Sefarethanesi Arasındaki Münasebet” başlıklı bir bölüm bulunmaktadır. Raporda elçilikte görevlilerden alınan yardım şöyle anlatılmaktadır: “Yoldaş Upmal’in idaresi altında gelen sefaret heyetindeki Oruç Ali Bakirof, Polakof, Mehmedof yoldaşlarla pek sıkı ve pek samimi münasebata girildi. (...) Bunlardan da edilecek istifade şifahi konuşmalara inhisar ediyordu. Mahaza mufassal [ayrıntılı] fırka programının tanziminde bu arkadaşlardan pek çok istifadeler temin olundu.” (Akbulut-Tunçay,2007;127)

Mustafa Kemal Paşa, 24 Ocak 1921 günü Rus sefareti sekreteri Upmal ile yaptığı görüşmede “Sovyet Elçiliği’nin Ankara’da siyasi fırkalar örgütlemeye çalıştığı da tespit edilmiştir,” diyordu. (Perinçek, Mehmet, **Atatürk’ün Sovyetler’le Görüşmeleri, Sovyet Arşiv Belgeleriyle**, Kaynak Yay., İstanbul, 2005;269)

“1922 başlarında Ankara’daki Sovyet elçiliğine Golman adında bir Komintern görevlisi atandı. Ama Türkiye’ye karşı resmi konumu, elçiliğin ekonomi komisyonu sekreteri olmasıydı.” (Akbulut-Tunçay,2007;182) Komintern’in Türkiye’deki görevlisi Golman’ın THİF ile ilişkisini gösteren bir belge, 25 Eylül 1922 tarihinde Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi’ne gönderdiği rapordur. Bu raporda Nazım Bey ile ilgili bir sorunun çıktığı belirtildikten sonra, “Aynı gün MK’ni topladım,” demektedir. (Akbulut-Tunçay,2007;308)

Kurtuluş Savaşı yıllarında Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası’na duyulan güvensizliğin ve tepkinin nedenlerinden biri, bu örgütü Sovyet vatandaşlarının yönetmesiydi. TKP tarihinin önemli hatalarından biri bu durumdur.